

Gelezen in archieven [1]

door Henk Beijers

Als vrijwilliger voor het Brabants Historisch Informatie Centrum ben ik bezig archiefbestanden nader toegankelijk te maken voor derden. Zo is het logisch dat ik ook Den Dungen nogal eens in archiefstukken tegenkom. Voor hen die geïnteresseerd zijn in lokale historie... er ligt nogal zoveel verborgen informatie in de archiefdepôts, dat men nog veel fascinerend nieuws boven water kan halen. Ook voor genealogen, oftewel degenen die zich concentreren op familie- of stamboomonderzoek, zijn al die bewerkte bestanden ware schatkamers.¹⁾

Op verzoek van de redactie van Het Griensvenneke zal ik af en toe een bijdrage leveren met “archiefnieuws” dat specifiek over Den Dungen gaat. Hopelijk voegt het iets toe aan de Dungense historie.

Om te beginnen een vijftal akten afkomstig uit de bekende remissieboeken (vnl. uit de 16^e en 17^e eeuw), die in Brussel op het algemeen rijksarchief zijn verfilmd en in microfichevorm raadpleegbaar zijn op het BHIC.²⁾ In de remissieboeken worden personen vermeld die betrokken zijn geweest bij een misdrijf en die ontheffing of vermindering van straf hebben gekregen. Wie vroeger een misdrijf had begaan, kreeg nogal eens strafvermindering of kon zelfs zich verheugen in een generaal pardon.

Om de sfeer en het taalgebruik van die tijd wat beter te kunnen aanvoelen, worden in het onderstaande af en toe letterlijke aanhalingen gegeven.

Geef mij mijn hellebaard terug

Jan Meeussen, afkomstig uit Sint Oedenrode, strijkt op nieuwjaarsdag neer in een herberg onder Den Dungen. Daar ontmoet hij een zekere Gielis Vrancken, die hem ten tijde van de krijgsverrichtingen van Maarten van Rossem, een hellebaard afhandig heeft gemaakt.³⁾ Dat is Jan natuurlijk nog niet

vergeten. Hij vraagt Gielis wanneer hij die hellebaard denkt terug te geven. Die roept hem toe: “Wildy u hellebaerde wederom hebben, ick salse u langhen”. Beide heren raken verward in een discussie en lijken nogal strijdlustig. Nu heeft Jan een stok bij zich “gemeynlicken genoempt eenen merghensterre” d.w.z. een stok met dwars uitstekende ijzeren pinnen. Daarmee verdedigt hij zich en probeert Gielis van zich af te houden. Ze gaan de herberg uit en eenmaal buitenshuis laait de ruzie fel op. Ze slaan elkaar over en weer en plotseling wordt Gielis geraakt door de ijzeren pinnen en de verwondingen zijn van dien aard, dat hij zeven dagen later overlijdt. De hoogschout van Den Bosch laat Jan arresteren. Uiteindelijk komt men tot het inzicht dat hier geen opzet in het spel is, maar een kwestie van puur verweer en dat het een “onnosel ongeval” is geweest. Jan wordt vrijgesproken. (645.9. 279 verso – juni 1559).⁴⁾

Een uit de hand gelopen maaltijd

Aart Claassen uit Den Bosch is droogscheerder van zijn vak. Hij heeft tot nu toe in de ogen van anderen altijd “heel peyselick ende vredelyck” geleefd. Op 9 mei 1561 komt hij in gezelschap van Goyaart Hendriks bij Jan Geritssen terecht in Den Dungen. Daar heeft men hem “ter maeltyt” verzocht. De vrouw van Jan doet op dat moment “haren kerckganck” en de mannen maken onder elkaar “goede chiere”. Na verloop van tijd raakt Goyaart aardig onder invloed en gaat van tafel af om buiten even “zyn waeter te maecten”. Terug in huis gaat hij links van Aart zitten. Hij bestelt meteen “eenen vollen pot oft canne biers mate der voirs. Stadt”, dus Bossche maat, en geeft die aan Aert. Enige tijd later is het de vrouw van Goyaart, die die kan bier in haar hand neemt en ongeveer het derde part overgiet in een andere pot en hem dan weer aan haar man teruggeeft. Aart,

die dat gezien heeft zegt dan: “Zoudt ghy den selven pot wel vuytcrygen, doet den pot vol gelyck hy te voeren was alsdan sal ik u bescheet doen!”. Goyaert antwoordt daarop: “Wat pas ick op u”, waarop Aart weer zegt, dat hij ook op hem niet zou passen en meteen sloeg Goyaert hem met de volle kan bier in zijn gezicht, zo zelfs “dat hem suppliant het bloet ten naese ende ten monde vuytghuysde” en wilde hem vermoorden, zoals later de verklaring op zijn sterfbed luidde. Aart grijpt naar een mes dat naast hem op tafel ligt en steekt Goyaert dusdanig, dat die aan zijn verwondingen overlijdt. Op zijn

een dag aanbeland in de vrijheerlijkheid Empel met een wagen, volgeladen met hooi. Er wordt aangelegd bij herbergier Thonis Hendricxen. Jan is in het gezelschap van nog enkele anderen, die ook wagens met hooi met zich meevoeren. Een zekere Ruth Peeters voegt zich bij hen. Als het drinkgelag ten einde is, schiet Ruth voor langs naar buiten en ziet boven op de wagen van Jan een ‘hoirde’ te liggen, een soort mat van vlechtwerk van wilgentenen.

Het lukt hem die eraf te stoten en neemt hem mee. Als Jan de herberg komt uitgestapt om verder te trekken ontdekt hij dat de “hoirde”

Den Dungen behoorde tot het Vrijdom van 's-Hertogenbosch en was in juridisch opzicht volledig afhankelijk van de Bossche schepenen, die zowel in civiele als criminele zaken rechtspraken. Bij de Raad van Brabant kon hoger beroep worden aangetekend.

De Bossche schepenen spraken recht in de ‘vierschaar’, achter in de hal van het stadhuis. De vierschaar was van oorsprong een door vier scharen (= banken) afgesloten ruimte, waarbinnen de rechters plaatsnamen. Afgebeeld is de oude vierschaar van Den Bosch naar een aquarel van Hendrik de Laat uit 1935.

sterfbed heeft het slachtoffer nog uitdrukkelijk verzocht aan zijn familie en vrienden, dat men geen wraak op Aart zou nemen, want ze waren altijd goede vrienden geweest en men zou het hem moeten vergeven! (646.9.235 verso – juni 1562).

Een Dungenaar onderweg naar huis

Jan Batholomeussen is geen onbekende in zijn geboortedorp Den Dungen, gelegen onder het Vrijdom van Den Bosch. Hij is op

weg is en ziet hem vervolgens voor de deur te liggen op het erf van Ruth, die daar dus kennelijk vlak in de buurt woont. Hij loopt er op af, haalt hem weg, maar krijgt acuut een vuistslag van Ruth te verwerken en er wordt hem iets naar het hoofd gegooid. Hij slaagt er desondanks in zijn gestolen goed weer te bemachtigen en naar zijn wagen te brengen. Onmiddellijk rent Ruth hem vanuit zijn huis achterna met een mes.

Omstanders waarschuwen Jan dat Ruth hem

wil aanvallen. Nu heeft Jan niets om zich te verdedigen. Gelukkig krijgt hij van een van de toeschouwers een gaffel en slaat op Ruth in. Die raakt gewond aan zijn hoofd. Vanwege die fikse hoofdwond is Ruth de volgende dag te voet naar Den Bosch gegaan, samen met zijn vrouw. Hij wil zich immers laten behandelen. Ze zijn daar zo'n zes of zeven dagen gebleven in de herberg "den Yseren Hoet" en na die periode was de wond zo goed als genezen, maar voorzichtigheid was nog wel geboden. Met Jan is een akkoord bereikt dat hij het meesterloon zal betalen ten bedrage van drie kruisdaalders, bekend onder de benaming soevereinen. Later wordt bekend dat Ruth, ondanks het feit dat hij nog niet helemaal van zijn verwondingen is hersteld, zichzelf niet erg in acht neemt. Op een zondagnacht is hij zelfs door storm en wind naar Rosmalen gereden, om voor zijn vrouw, die in het kraambed ligt,

een vroedvrouw te halen. Dat gaat uiteindelijk ten koste van zijn verwonding, die weer

begint op te spelen. Weer moet hij behandeld worden. Op 23 oktober meldt hij zich wederom in Den Bosch voor behandeling. Na enige tijd verklaart de chirurgijn, dat hij verder buiten levensgevaar is. Toch neemt hij zichzelf nog steeds te weinig in acht en een flinke koorts maakt zich van hem meester. Op 12 november slaat het noodlot toe... Ruth overlijdt. Uit de verklaringen van de plebaan, de "dokter in medicijnen" en de behandelende chirurgijns blijkt dat zijn eigen onachtzaamheid de oorzaak van het vroegtijdig overlijden is. Jan zit weliswaar enige tijd vast in de gevangendoor in Den Bosch, maar men verleent hem uiteindelijk remissie, zodat hij de zorg voor zijn vrouw en vijf kleine kinderen weer op zich kan nemen. (655.10.288 – 23 januari 1625).

In Den Bosch werden verdachten opgesloten in de Gevangenpoort, van oorsprong was dit de Leuvensepoort. Gevangenisstraffen werden overigens, tot ver in de 16e eeuw, nauwelijks gegeven. Die vond men niet afschrikkend genoeg. Bovendien kostte die het stadsbestuur alleen maar veel geld.

Op de afbeelding de Gevangenpoort van Den Bosch, waar verdachten die voor de vierschaar moesten verschijnen in hechtenis werden gehouden. Als er ernstige schuldvermoedens waren, werden verdachten aan "een scherp examen", op de pijnbank, onderworpen. De afbeelding is een detail van een 16e eeuwse tekening.

Het knechtje van de meester belaagd

Vele heren en vrouwen kunnen het zich veroorloven om er een vast knechtje op na te houden. Wouter Claessens in Den Dungen verklaart op 1 juni 1626 dat hij gezien heeft, dat een knechtje of jongetje van zo'n 13 of 14 jaren een hoeveelheid ongebonden rijshout wegdroeg. Het is Jan Henricx die in het huis woont van "sijnen meester ende vrouwe". Dierck Adriaens heeft dat rijshout gekapt en ziet het knechtje daar bezig. Hij gooit een snijmes naar de jongen toe en geeft hem een stevig pak rammel. Dat komt Wouter Claessens, die voogd is over deze minderjarige jongen, ter ore. Hij stapt op Adriaens af en vraagt hem onomwonden waarom hij die knecht heeft geslagen. Dat loopt op een twistgesprek uit en het eind van het liedje is dat Dierck naar een strekel grijpt, een instrument om hoozeisjes mee te scherpen. Hij gooit daarmee en slaat hem tegelijkertijd met een stuk hout waar de zeis aan vastzit. Wouter heeft aan die manoeuvre behoorlijk wat pijn overgehouden. Ondanks dat is hij in staat de strekel op te rapen en verwondt daarmee zijn tegenstander. Die slaat met een zeis terug, maar die slag komt op een heg terecht waaronder Wouter zich schuil houdt. Dan komt de andere voogd van de knecht, Jan Diericxssen, tussen beiden en blijkt in staat ze van elkaar af te houden. De wond van Dierck is, volgens insiders, met twee of drie pleisters goed af te dekken en kan genezen, want letaal of dodelijk is de wond zeker niet. De eigenwijze Dierck slaat echter te weinig acht op de wond en is dagelijks "bajende" door de rivier de Aa, waardoor natuurlijk vroeg of laat een infectie veroorzaakt. Dat heeft uiteindelijk geleid tot "eene groote sieckte", waar de dood op volgt. Dit blijkt uit twee verklaringen nl. een van Mr. Silvester Lintermans, doctor in de medicijnen, en de andere van Mr. Cornelis Montfort, chirurgijn van beroep. Ze zijn beiden betrokken geweest bij de behandeling van Dierck en hebben hun verklaringen op 17 juni 1626 notarieel laten vastleggen voor een notaris van de Raad van Brabant. Dierck is dan nog in leven en hij zou gezegd hebben, dat als God Almachtig hem tot zich zal

roepen, hij bij deze de dader "vuytter grondt synder herten vergaff". Hij vindt ook dat niemand van zijn vrienden het de dader mag verwijten wat er gebeurd is. Later volgt de remissiebrief.

(656.8.14 – februari 1629).

Men woont op Den Dungen

Er is bij de Raad van Brabant te Brussel een verzoekschrift binnengekomen van Marten Janssen wonende "op" Den Dungen. Hij verklaart daarin Adriaen Gerardts Geerlingh om het leven gebracht te hebben. Hij heeft zich inmiddels met de familie verzoend en vraagt nu om een remissiebrief. Hoe de toedracht van deze moord was, wordt niet vermeld. Hij krijgt gratie.

(661.4.105 – mei 1644).

Noten

- 1) Wie nader kennis wil nemen van al die door mij bewerkte archiefbestanden kan mijn website raadplegen onder www.henkbeijersarchiefcollectie.nl waar op dit moment ruim 15.500 pagina's historische informatie op te vinden is van heel veel plaatsen, personen en gebouwen uit de Meierij van 's-Hertogenbosch.
- 2) Remissie betekent ontheffing van straf (gratie).
- 3) Een hellebaard is een wapen aan een lans, waarmee gestoken en gehouden kan worden.
- 4) De verwijzing tussen haakjes betekent: remissieboek ARA Brussel, toegang BHIC 1107, inv.nr. 645, het 9^e fiche, folio 279 verso en datering juni 1559.